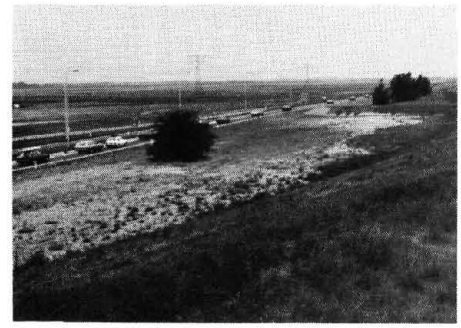
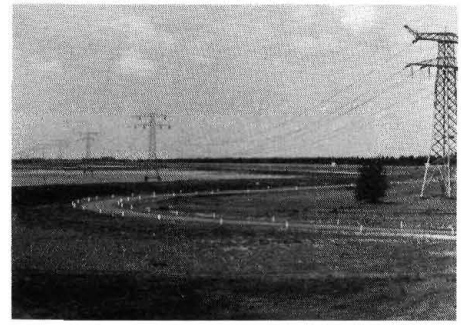
De Levende Natuur 88 (3):110-113 (1987)

De Philipsdam en de Ventjagersplaten

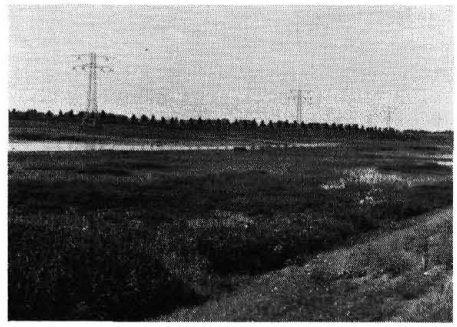

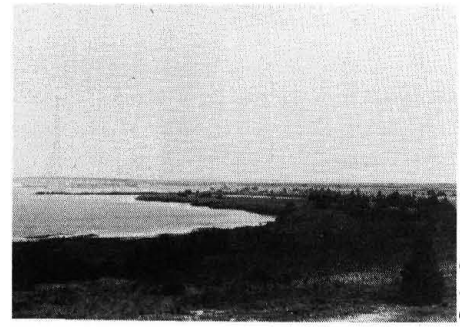

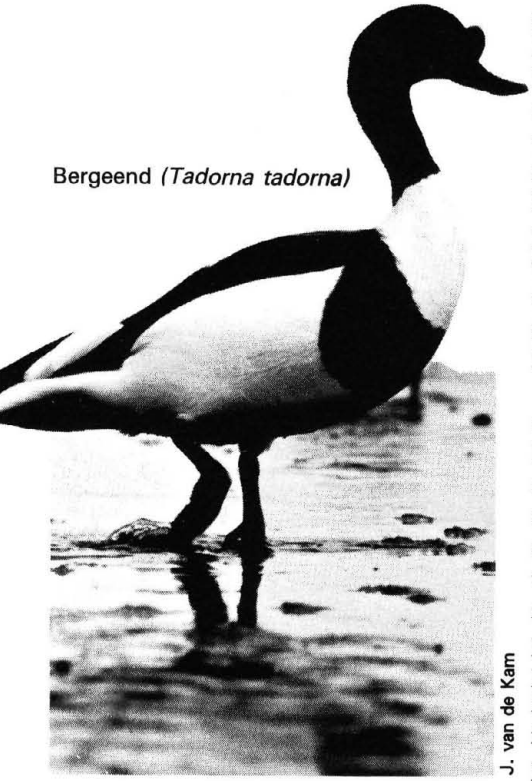
Het dichten van de Philipsdam zal het getijdengebied in Zuidwest-Nederland wederom in omvang doen slinken. Er komt een eind aan de eb- en vloedstroom die via Oosterschelde, Zijpe, Krammer en Volkerak zijn invloed laat gelden tot bij Willemstad, waardoor sinds 1970 rond de Ventjagersplaten een heel bijzonder milieu kon ontstaan. Krammer en Volkerak gaan nu verzoeten. De natuurbescherming zal zich weer moeten beraden hoe invloed uit te oefenen op de toekomst van de uitgestrekte permanent droogkomende voormalige buitendijkse slikken. Daarbij horen ook de zuidelijke Ventjagersplaten, tegenwoordig Hellegatsplaten genaamd.

G. L. Ouweneel

G. L. Ouweneel

Bergeend *(Tadorna tadorna)*

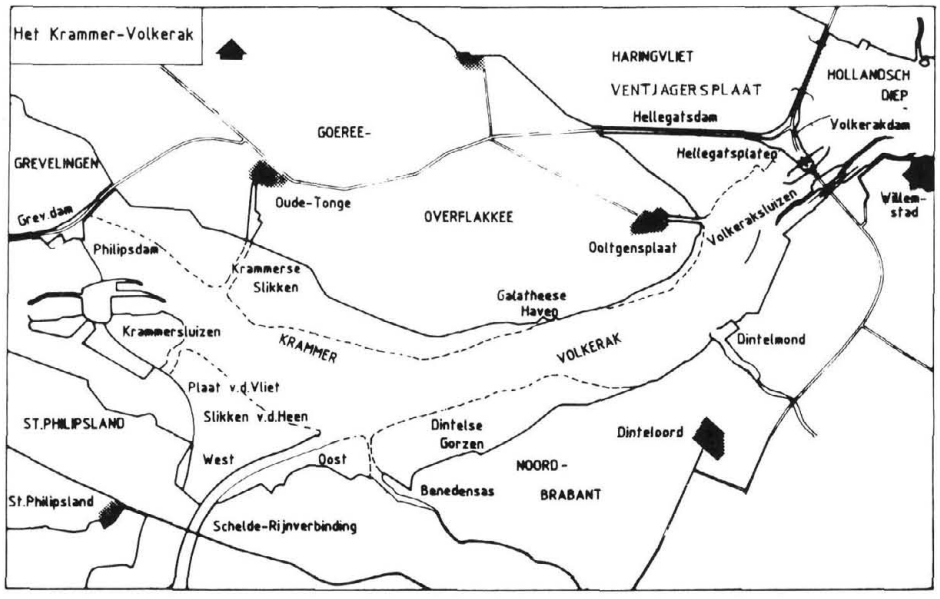
J. van de Kam

Verschillende auteurs (Lebret, 1964; Ouweneel, 1970) deden een twintig jaar geleden voorspellingen over de ontwikkelingen in Biesbos, Hollands Diep en Haringvliet die te verwachten waren na de reuze-ingrepen die toen op handen waren. Een aantal kwam uit. Ook bleek dat men sommige zaken over het hoofd had gezien en op bepaalde punten de plank had misgeslagen. Dit was het geval met het in het Haringvliet gelegen deel van de Ventjagersplaten. Wat speelde zich er ook niet allemaal af? Daarom eerst wat geschiedenis.

De naam Hellegat geeft voldoende aan hoe ongewis zich de splitsing Hollands Diep, Volkerak en Haringvliet aan passerende schippers voorheen presenteerde. Via de aanleg van thans nòg aanwezige strekdammen poogde Rijkswaterstaat begin dertiger jaren de dynamiek van kreken, stromingen, zich verplaatsende banken en slibbezinkingsprocessen te beteugelen. Na de voltooiing van de verbindingsdam tussen Overflakkee en het kunstmatige Hellegatsplein in 1959, de sluiting van de Volkerakdam aan de Hollands Diepzijde in 1969 en de sluiting van het Haringvliet een jaar later, kreeg de mens pas echt greep op het complex. Deze reeks van af- en ontsluitingen bood tevens de gelegenheid inzicht te krijgen in de grote natuurwetenschappelijke waarden van de Ventjagersplaten. Immers de kennis van, ruwweg, vóór 1960 beperkt zich tot niet veel meer dan 'veel biezen en enorme vluchten watervogels'.

De verbindingsdam van 1959 splitste het complex in een noordelijk en zuidelijk deel; beide delen bleven behoren tot het brakke getijdengebied. Met de komst van de Volkerakdam kwam de afvoer van het oppervlaktewater via het Volkerak-Krammer-Zijpetracé naar de Oosterschelde nagenoeg tot een einde, waardoor het zout in omgekeerde richting kon oprukken: de zuidelijke Ventjagersplaten werden het eindpunt van de getijdenbewegingen en verziltten. De sluiting van het Haringvliet, anderhalf jaar later, deed de noordelijke Ventjagersplaten verzoeten, zodat we vanaf november 1970 de bijzondere situatie za-

De Levende Natuur 88 (3):110-113 (1987)

gen van een plantencomplex deels bestaand uit zoute getijdenslikken en, hiervan gescheiden door een dam, deels uit een zoet milieu.

De ingebruikneming van de Philipsdam zal op beide systemen van invloed zijn, zij het verschillend. Om dit duidelijk te maken is het nodig de noordelijke Ventjagersplaten, — hierna aan te duiden met Ventjager — en de zuidelijke, in het vervolg Hellegatsplaten genoemd, zowel afzonderlijk als in relatie tot elkaar te bespreken.

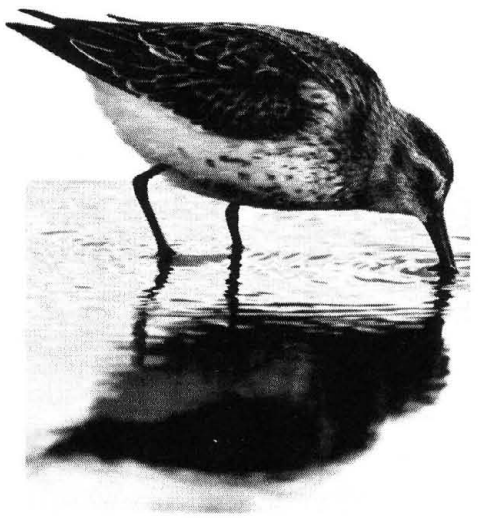
De Ventjager

De wijze waarop de Ventjager zich na de sluiting van het Haringvliet ontwikkelde bleek achteraf anders te zijn dan was voorspeld. De prognose luidde dat zich op de Ventjager een moerasbos zou gaan ontwikkelen met daarin o.a. reigerkolonies. Dit bleek onjuist. Ongeveer 95 hectare van de door het Ventjagersgaatje en Haringvliet omgeven Ventjager heeft een terreinhoogte die varieert tussen 0,25 en 0,75 m + N.A.P., waardoor deze oppervlakte net valt tussen de gemiddelde minimale en maximale waterhoogten. Hierdoor bleef de door watervogels zo geprefereerde variatie in het milieu behouden. Vijftien jaar nadat deze aangename verrassing voor het eerst werd beschreven (Ouweneel, 1972), kunnen we constateren dat de Ventjager dankzij de binnen het etmaal voortdurend wisselende waterstanden onbegroeid bleef. Ongetwijfeld mede dankzij deze situatie kon de plaat, in combinatie met het Ventjagersgaatje, zich ontwikkelen tot een watervogelreservaat van internationale betekenis (Ouweneel 1975).

In de eerste plaats is de Ventjager met aangrenzende ondiepten van belang tijdens het winterhalfjaar als ganzenslaapplaats en sinds enkele jaren, ook voor beperkte aantallen Kleine zwanen *(Cygnus columbianus)*. Van bijzondere betekenis is voorts de omstandigheid dat de Ventjager voor zowel Grauwe ganzen als Bergeenden een functie heeft als ruigebied. Deze vogels moeten zeer kritische eisen stellen aan hun verblijfplaats omdat zij het tijdens de ruiperiode zonder vliegvermogen moeten doen. De Ventjager valt kennelijk binnen de normen. Het ruien van Bergeenden in een zoet, nagenoeg getijloos milieu is opmerkelijk (Ouweneel, in voorbereiding). Spectaculair zijn de aantallen Knobbelzwanen en Aalscholvers die gedurende de maanden juli en augustus op de Ventjager verblijven. Het gezelschap Knobbelzwanen beloopt de laatste jaren 1000-1500 vogels. Voor grote aantallen Aalscholvers die oplopen tot ca. 2000 heeft de Ventjager — met name de strekdammen — een slaapplaatsfunctie. Overdag waaieren de vogels uit over het deltagebied om te foerageren. Ook eenden bereiken hun topaantallen in de nazomer en vroege herfst. Tot meer dan 10.000 zwemeenden, voornamelijk Wilde eenden, kunnen dan de plaat bevolken. De laatste jaren concentreren zich na de broedtijd honderden Kuifeenden in het Ventjagersgaatje. Dit is hier echter niets vergeleken met het aantal Tafeleenden tot maximaal 20.000, die hier vanaf augustus tot laat in de herfst rusten; (Ouweneel, 1980 en Boudewijn & Mes, 1986).

Bij de steltlopers zijn twee categorieën te onderscheiden. De Grutto's, Kemphanen en hoewel minder exclusief, ook Kluten concentreren zich na hun broedtijd op de ondiepten in gezelschappen van maximaal enkele honderden vogels per soort. Daarnaast zijn er steltlopers die op de zoute zuidelijke getijdenslikken foerageren. Zij brengen hier de hoogwaterperiode door. Het gaat om vluchten Rosse grutto's, Wulpen, Bonte strandlopers, Zwarte ruiters en wat Zilverplevieren (zie tabel 1).

Bonte strandloper *(Calidris alpina)*

Hellegatsplaten

De sluiting van de Philipsdam zal de laatste milieuschok zij die de Hellegatsplaten te verwerken krijgen. Terwijl zij nog volop aan het verzilten zijn, hetgeen ondermeer blijkt uit een massale vestiging van zeekraal in de noordwesthoek, zal dit proces omslaan naar een verzoeting: de getijdenbewegingen worden buitengesloten en Krammer en Volkerak zullen verzoeten (Everaers, 1985). Het overgrote deel van de Hellegatsplaten, een oppervlakte van 330 hectare, komt permanent droog te liggen. De van zoute getijdenslikken afhankelijke steltlopers zullen verdwijnen en daarmee ook hun gependel naar de Ventjager. Winstpunt daarbij zal een daling zijn van de hoge tol aan draadslachtoffers die de in 1971 parallel aan de verbindingsdam getrokken hoogspanningsleiding heft.

Vanuit het deltagebied zijn voldoende voorbeelden voorhanden om te kunnen voorspellen wat ons te wachten

De Levende Natuur 88 (3):110-113 (1987)

soort species		datum date	aantal number	bijzonderheden remarks
Aalscholver	*Phalacrocorax carbo*	23- 8-1986	1.500	
Knobbelzwaan	*Cygnus olor*	24- 8-1986	1.000	
Bergeend	*Tadorna tadorna*	16- 7-1986	2.500	
Smient	*Anas penelope*		200	wintergast
Krakeend	*Anas strepera*	14- 9-1985	200	(wintervisitor)
Wintertaling	*Anas crecca*	10- 8-1986	100	
Wilde eend	*Anas platyrhynchos*	16- 7-1986	5.000	
Pijlstaart	*Anas acuta*		200	wintergast
Slobeend	*Anas clypeata*	16- 7-1986	500	(wintervisitor)
Tafeleend	*Aythya ferina*	5-10-1985	15.000	
Kuifeend	*Aythya fuligula*	8- 9-1985	3.000	
Scholekster	*Haematopus ostralegus*		200	gehele jaar
Kluut	*Recurvirostra avosetta*	16- 7-1986	500	(year round)
Zilverplevier	*Pluvialis squatarola*		50	voorjaar
Bonte strandloper	*Calidris alpina*	3- 5-1986	200	(spring)
Kemphaan	*Philomachus pugnax*	16- 7-1986	200	
Grutto	*Limosa limosa*	16- 7-1986	500	
Rosse grutto	*Limosa lapponica*	3- 5-1986	400	
Wulp	*Numenius arquata*	3- 7-1986	200	
Zwarte ruiter	*Tringa erythropus*	27- 4-1985	150	
Tureluur	*Tringa totanus*	3- 7-1985	250	

Overzicht maximum aantallen watervogels en steltlopers op de Ventjagersplaten in de periode 1985-1986.
(bron: G. L. Ouweneel)
Survey of the maximum numbers waterfowl and waders on the Ventjagersplaten during 1985-1986.

Niet opgenomen in bovenstaande tabel zijn de grote aantallen Grauwe ganzen (*Anser anser*), Rietganzen (*Anser fabalis*), Kolganzen (*Anser albifrons*) en Brandganzen (*Branta leucopsis*) die op de Ventjagersplaten overnachten.

staat op die na april 1987 droogkomende 330 hectare. Toch belemmeren enkele belangrijke variabele factoren het doen van al te stellige voorspellingen. Het door Rijkswaterstaat te hanteren peilregime, waarbij bepalingen van het met België gesloten Schelde-Rijntractaat een rol spelen, zal van grote invloed blijken. En voorts zal de ontwikkeling van de vegetatie mede afhangen van het tempo van verzoeting dat, tenzij een geforceerde doorspoeling wordt nagestreefd, vertraging zal ondervinden doordat de Volkerakdam — weliswaar voorzien van sluizen — een belemmering vormt voor een onbeperkte doorlaat van het zoete opperwater. Afgezien van het ontziltingstempo, zal ook de aard van de Hellegatsplaten zelf de snelheid van de successie bepalen. De Hellegatsplaten die overwegend zandig zijn aan de oostzijde en waarvan de westelijke delen een overheersend kleiige grondstructuur hebben en bovendien van een opmerkelijk reliëf zijn voorzien, zullen de ecoloog de komende jaren stellig een boeiende ontwikkeling gaan bieden: de vestiging van Sterns, Plevieren en Kluten in de zomer van 1987, de komst en uitbreiding van de pioniervegetatie en het nadien weer terrein prijsgeven van de kruiden en broedvogels van het eerste uur. Dit alles zal mede afhangen van de mate van instabiliteit die het milieu zal blijven houden.

Inrichting en beheer

Wat nu met de Hellegatsplaten en trouwens alle vanaf voorjaar 1987 permanent droogvallende gronden langs het Krammer-Volkerak te doen? Landbouw- en zuiveloverschotten plaatsen agrarische bestemmingen buiten de realiteit. Honderden hectaren braakliggend industrieterrein een industriële bestemming eveneens. Recreatieve bestemming en natuurterrein resteren dan. Het overleg over deze bestemming, gekanaliseerd in het Bestuurlijk Overleg Krammer-Volkerak, spitst zich in deze richtingen toe (Werkgroep Krammer-Volkerak, 1985).

Ons nu weer beperkend tot de Hellegatsplaten zien we dat de gemeente Oostflakkee via haar 'recreatienota' (Zandvoort, 1985), opgesteld door een particulier bureau, de recreatieve mogelijkheden die de Hellegatsplaten gaan bieden, niet is ontgaan. Bepleit wordt de aanleg van een fietspad en een natuurpad door het gebied, inclusief de bouw van een eenvoudige verbindingsbrug over de centrale grote kreek die het gebied noord-zuid blijft doorsnijden, in open verbinding met het Volkerak. Deze nota aanvaardt echter dat de Hellegatsplaten als natuurgebied, buiten fiets- en voetpad, niet toegankelijk zijn. Hierbij moet overigens wel de kanttekening worden geplaatst dat het vóórliggende water, aangeduid met 't Midden Hellegat , watersportrecreatie krijgt toegedacht.

De instantie die de Hellegatsplaten uiteindelijk als natuurgebied gaat inrichten en beheren, zal over geduld moeten beschikken. Er valt echter ongetwijfeld iets moois van te maken. Van belang is dat het beheer over de Ventjager in dezelfde handen komt als van de Hellegatsplaten. De impasse waarin het beheer over de Ventjager kwam na de liquidatie van de Stichting De Beer in 1973, duurt nog steeds voort, getuige ook de verbodsbordjes van de stichting die er twaalf jaar later te vinden zijn. Om tot een actief en vooral ook creatief beleid te komen, lijkt het erop dat teveel instanties inzake de Ventjager een voet tussen de deur hebben. Toen voorjaar 1986 Hoeksewaardse vogelaars een observatiehut wilden plaatsen, moesten ze bij een klein dozijn instanties aankloppen om vergunningen.

Om de Hellegatsplaten te laten ontwikkelen tot een optimaal natuurgebied met een rijk ecosysteem, is de natuurbescherming gebaat bij maximale waterpeilfluctuaties. Tegen het maken van een boscomplex zijn bezwaren. Afgezien van de argumenten om de Hellegatsplaten een blijvende functie te laten vervullen voor watervogels en steltlopers, komt het niet te pas het publiek, dat vanuit de randstad de delta — het land van wijde watervergezichten — binnenreist allereerst te onthalen op een bosrand. Een andere mogelijkheid is een door begrazing verkregen rivierweidenlandschap, met een ondiepe oeverbegeleidende strook met houtopslag. Dit oernederlandse landschapstype biedt 's zomers weidevogels en 's winters ganzen soelaas. Hoewel het nog een poosje zal duren eer de Hellegatsplaten zich aan vogel en mens kunnen presenteren als 'rivierweiden', is dit voor de toekomstige beheerder een uitdagend karwei met een alleszins lonend doel. Eerste vereiste is echter een oeververdediging, want indien deze, zoals in het Haringvliet, vijftien jaar uitblijft, zal veel kostbaar toekomstig natuurgebied verloren gaan.

Literatuur

Boudewijn, T. J. & R. G. Mes. 1986. De ontwikkeling van de vogelstand in het Hollandsch Diep/Haringvliet-gebied in de periode 1972-1984 en de invloed van het peilbeheer op watervogels. Rapport Ecoland i.o.v. Rijkswaterstaat.

Everaers, J. A. 1985. De Krammer wordt zoet, vogels vaarwel. De Levende Natuur 86, 2; 50-53.

Lebret, T. 1964. De achteruitgang van de Grauwe Gans *Anser anser* op de Ventjagersplaten. De Levende Natuur 67: 271-278.

Ouweneel, G. L. 1970. De sombere perspectieven voor het Hollands Diep-Haringvlietgebied. Het Vogeljaar 18: 209-213.

Ouweneel, G. L. 1972. De noordelijke Ventjagersplaten, een waterwildrefugium in het Haringvliet. De Levende Natuur 75: 49-57.

Ouweneel, G. L. 1975. De internationale betekenis van het waterwildreservaat de Ventjagersplaten. De Levende Natuur 78: 185-192.

Ouweneel, G. L. 1980. Najaarsconcentratie van Tafeleenheden op het Haringvliet. Limosa 53: 105-106.

Werkgroep Krammer-Volkerak. 1985. Facetplan natuur Krammer-Volkerak. RIJP-rapport.

Zandvoort bv., ir. F. J. 1985. Gemeente Oostflakkee, recreatienota. Rapport.

Summary

The Philipsdam and the Ventjagersplaten (Province of Zeeland, The Netherlands)

As a part of the Delta-works the Philipsdam will be closed in april 1987. The tidal difference in the Krammer/Volkerak will be eliminated and salinity will decrease. Many tidal flats along the shores will become dry permanently. A description is given of the Ventjagersplaten, situated along the Volkerak, Hollands Diep and Haringvliet, which consist of a number of tidal shallows and banks. The northern part is a very important bird-area,especially for geese and ducks. Waders commute from the southern saline tidalflats, the Hellegatsplaten, to the northern bank during hightide. These waders will certainly disappear after the Philipsdam is closed. The development of the former intertidal area along the Krammer/Volkerak will depend on the waterlevel, regulated by the Department of Waterways and the speed of desalination of the water.

In connection with proposals for recreative facilities on the Hellegatsplaten, it is suggested to establish woodlands. Considering the present importance of the area for waders and waterfowl, the author advises to create grasslands, for feeding geese in winter and for waders to breed in summer. This managing policy turned out to be very successfull at other permanently emerged intertidal areas in the South-western Netherlands.

G. L. Ouweneel
Lijster 17, 3299 BT Maasdam

Renkumse Beek

V. de Meester

O liefelijke

O Liefelijke lentedagen,
geen schoonder als het zappig groen,
dat de eerstontwekte boomen dragen,
dat de eerste lonken wassen doen
van 't ongeweldige zonnewezen,
dat, nauwelijks nog de kimme ontrezen,
ten avonde ebt, al, na den noen.

o Kostelijkste, o lieve stonden;
o vluchtig, o vergankelijk iet,
dat boodschapt, en gaat aanverkonden,
des fellen Zomers hard gebied!

o Mochte 't altijd lente worden,
en lente zijn, van ende torden
des vollen jaars, en anders niet!

Guido Gezelle
1893